

Çok Dillilerde Çeviribilinç: Farkındalık ve Stratejiler

Translation Consciousness in Multilinguals: The Awareness and Strategies

Muhammed Talha Güleç^{1*}
Eyüp Zengin²

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim (YL-Tezli), Sakarya, Türkiye, m.talhangulec@gmail.com, ror.org/04ttnw109

² Sakarya Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, Sakarya, Türkiye, ezengin@gmail.com, ror.org/04ttnw109

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 08.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 22.05.2025
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 25.06.2025

Öz: Bu çalışma, çok dilli bireylerde çeviribilinç kavramını ele alarak, dilsel farkındalık ve çeviri stratejilerinin rolünü incelemektedir. Çeviribilinç, bireylerin bir dildeki anlamları diğer bir dile aktarıırken farkında oldukları dilsel ve kültürel süreçleri kapsar. Araştırma, çok dillilik, çeviri teknolojileri ve çok dilli eğitim gibi farklı bağlamlarda çeviribilinç gelişimini ve etkilerini değerlendirmiştir. Çeviri teknolojilerinin bireylerin çeviri süreçlerini nasıl dönüştürdüğü ve çok dilli eğitimin çeviribilinç üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç olarak, çeviribilincin hem akademik hem de profesyonel bağlamlarda bireylerin dilsel ve kültürel farkındalıklarını artırdığı, etkili iletişimi desteklediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilinç, Çok Dillilik, Dilsel Farkındalık, Çeviribilim

Abstract: This study examines the concept of translation consciousness in multilingual individuals, focusing on the role of linguistic awareness and translation strategies. Translation consciousness encompasses the linguistic and cultural processes that individuals are aware of when transferring meanings from one language to another. The research evaluates the development and impact of translation consciousness in various contexts, such as multilingualism, translation technologies, and multilingual education. It provides an in-depth analysis of how translation technologies transform individuals' translation processes and the influence of multilingual education on translation consciousness. As a result, it is observed that translation consciousness enhances linguistic and cultural awareness and supports effective communication in both academic and professional contexts.

Keywords: Translation Consciousness, Multilingualism, Linguistic Awareness, Translation Studies

Extended Abstract

This paper investigates the concept of translation consciousness among multilingual individuals, analyzing the role of linguistic awareness and strategic behavior in translation-related processes. As globalization leads to increased multilingual interactions in education, technology, and communication, understanding how multilingual individuals navigate and construct meaning across languages has become crucial. Translation consciousness (TC) is defined as the individual's ability to reflect on, monitor, and regulate translation strategies consciously while being aware of the cultural and contextual variables involved.

The study does not present an experimental design but instead utilizes a document analysis approach, synthesizing current academic literature to offer a theoretical framework for understanding TC. The paper aims to highlight how multilingual individuals—both translators and non-translators—apply strategic awareness and transfer skills in managing cross-linguistic tasks.

Multilingualism, as discussed in the study, contributes significantly to cognitive flexibility and linguistic sensitivity. Research shows that multilingual speakers demonstrate improved attention control, working memory, and metalinguistic skills. These abilities are shown to influence the development of TC, particularly through the capacity to identify and adjust to language-specific and culture-specific norms. The paper references studies (e.g., Bialystok, 2001; Grosjean, 2010) that affirm the link between

bilingual experience and metacognitive regulation, an essential foundation for translation-related awareness.

The study further categorizes translation strategies into conscious and unconscious behaviors. Conscious strategies involve deliberate decision-making based on context and linguistic norms (e.g., choosing domestication or foreignization techniques), while unconscious strategies emerge from language habits or interference. TC includes the growing ability to move from automatic, unconscious behavior to deliberate, reflective choices during translation.

Cultural and linguistic awareness are emphasized as central components of TC. For instance, the study discusses how metaphorical language, idiomatic expressions, and culturally bound references are navigated differently depending on the level of TC. A multilingual individual with a high TC level is expected to manage these shifts in meaning by adapting messages to suit target-language expectations without losing source-language nuances.

The development of TC is also influenced by the dynamic interplay between one's first language (L1) and newly acquired languages. This interaction shapes the cognitive frameworks that guide transfer skills. Learners draw from their L1 during initial translation attempts but gradually develop an independent intercultural mediation skillset through training and experience.

Additionally, the study explores how translation consciousness manifests in different communicative contexts. In informal speech, TC helps individuals switch codes or clarify meaning pragmatically. In academic or professional settings, TC supports structured translation practices that adhere to disciplinary conventions and maintain terminological precision.

The implications of TC extend to various domains, including translation pedagogy and educational policy. By incorporating awareness-raising exercises, comparative linguistic analysis, and cultural exploration into multilingual education, TC can be fostered deliberately. Moreover, in the field of translation technologies, user literacy regarding the limitations and potentials of machine translation depends heavily on their TC levels. Individuals with higher awareness are better equipped to critically evaluate automated translations and revise them meaningfully.

In conclusion, the study offers a conceptual lens for understanding how multilingual individuals construct and apply translation strategies through reflective awareness. It argues that TC is not limited to professional translators but is a dynamic capacity shaped by linguistic experiences, cultural engagement, and educational intervention. Future research should aim to empirically measure TC and develop assessment tools that can be integrated into translator training programs.

1. Giriş

Bu çalışma, deneysel bir araştırma sunmaktan ziyade, mevcut literatürü teorik bir perspektiften sentezleyerek çok dilli bireylerde çeviribilinç kavramının gelişimini ve işleyişini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, çeviribilinç kavramının dilsel farkındalık ve çeviri stratejileriyle olan ilişkisini bütüncül bir yaklaşımla yeniden değerlendirmesinde yatmaktadır.

1.1. Araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi

Çok dillilik, bireylerin farklı dil yapılarına ve kültürel sistemlere eş zamanlı olarak maruz kalmaları sonucunda gelişen karmaşık bir dilsel yeterlilik biçimidir. Bu yeterlilik, yalnızca birden fazla dili kullanabilme becerisini değil, aynı zamanda diller arası geçiş yaparken geliştirilen bilişsel stratejileri de kapsar. Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle çok dilli bireylerin sayısının artması, çeviri sürecine dair farkındalık kavramlarını yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Özellikle çeviribilinç olarak tanımlanan bu farkındalık, bireylerin diller arası anlam aktarımını bilinçli bir şekilde yapılandırabilme yetisiyle ilgilidir.

Makalenin amacı, mevcut literatürü derinlemesine analiz ederek çeviribilinç kavramını çok dilli bireyler bağlamında yeniden tartışmaktır. Literatürde sıklıkla göz ardı edilen bu kavram, yalnızca profesyonel çevirmenlerde değil, iki ya da daha fazla dili etkin şekilde kullanan bireylerde de belirli stratejiler ve farkındalık düzeyleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, çeviribilincin gelişiminde etkili olan dilsel farkındalık türlerini, bilinçli ve bilinçsiz stratejilerle birlikte incelemektedir. Ayrıca bu stratejilerin bireyin kültürel, bilişsel ve sosyal çevresiyle nasıl etkileşime geçtiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi metodu çerçevesinde tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, bireylerin tutumlarını, görüşlerini ve deneyimlerini daha derinlemesine anlamayı amaçlayan, gözlem, görüşme ve belge inceleme gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı çalışmalardır (Kıral, 2020; Yıldırım & Şimşek, 2008). Nitel araştırma, bireylerin sosyal dünyayı nasıl algıladığını, deneyimlediğini ve yorumladığını anlamaya yönelik yorumlayıcı bir yaklaşıma dayanır (Sandelowski, 2004).

Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakların sistemli biçimde taranması, okunması, not alınması ve analiz edilmesini içeren bir yöntemdir (Karasar, 2005). Bu çalışmada kullanılan belgeler, çok dillilik ve çeviribilinç konularına ilişkin akademik literatür, kitaplar ve makalelerden oluşmaktadır. Belge temelli inceleme yöntemi, araştırmanın geçerliliğini artırmakla kalmayıp, daha önceki araştırmalarla teorik bağ kurma imkânı da sunmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2005).

Bu yöntem, konunun kuramsal derinliğini ortaya koymak ve kavramsal sınırları belirlemek açısından uygun bir çerçeve sunmaktadır.

1.2. Çok dillilik ve çeviribilinç kavramlarının tanımlanması

Çok dillilik, bireyin iki veya daha fazla dili farklı seviyelerde öğrenmesi ve bu diller arasında iletişim kurabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Grosjean, 2010). Çok dilli bireyler, diller arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri gözlemleyerek dilsel farkındalıklarını artırma eğilimindedir. Bu süreç, yalnızca dil bilimsel yapıların değil, aynı zamanda kültürel bağlamların da anlaşılmasını içerir. Bu nedenle, çok dillilik bireylerin dilsel esnekliklerini ve bilişsel yeteneklerini geliştiren önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Çeviribilinç ise, bir bireyin farklı diller arasında anlam aktarımı yaparken farkında olduğu stratejiler ve süreçler bütünü olarak tanımlanabilir (House, 2015). Bu kavram, çeviri yapma eyleminin yalnızca dilsel bir dönüşüm olmadığını, aynı zamanda kültürel ve bağlamsal bir adaptasyonu da içerdiğini vurgular. Çok dilli bireylerde çeviribilinç, dil bilgisi ve kelime dağarcığının ötesine geçerek, dilsel ve kültürel farkındalık düzeylerini de kapsar.

Çok dillilik ve çeviribilinç arasındaki ilişki, bireylerin dil öğrenme süreçlerinde kazandıkları deneyimlerin çeviri stratejilerine olan etkisini açıklamaktadır. Örneğin, Cook (2008), çok dillilerin dil öğreniminde diğer dillerden edindikleri bilgi ve becerileri çeviri sürecine nasıl entegre ettiklerini araştırmıştır. Bu çalışmalar, çok dilli bireylerin çeviri yaparken kullandıkları stratejilerin bilinçli bir şekilde geliştiğini ve bu stratejilerin dilsel farkındalıkla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

2. Çok Dillilik ve Bilişsel Faydalar

Çok dillilik, bireylerin yalnızca birden fazla dilde iletişim kurmasını değil, aynı zamanda bilişsel yeteneklerini de geliştirmesini sağlar. Çok dilli bireylerde dikkat kontrolü, problem çözme becerileri ve hafıza kapasitesinde artış gözlemlenmiştir (Bialystok, 2009). Bunun nedeni, birden fazla dilin eş zamanlı olarak aktif tutulması ve kullanılması sırasında beynin sürekli olarak dil seçimi ve değişimi yapmasıdır. Bu süreç, bilişsel kontrol mekanizmalarının daha etkili çalışmasını sağlar.

Araştırmalar, çok dilliliğin Alzheimer gibi nörodejeneratif hastalıkların başlangıcını geciktirebileceğini de göstermektedir (Craik, Bialystok & Freedman, 2010). Çok dilli bireylerin beyinlerinde, dilsel esneklik sayesinde oluşan bilişsel rezerv, yaşa bağlı bilişsel gerilemelere karşı koruyucu bir etki yaratmaktadır. Bu bulgular, çok dilliliğin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda nörobilimsel bir avantaj sunduğunu ortaya koymaktadır.

2.1. Dil edinimi ve beyin fonksiyonları

Dil edinimi, insan beyninin en karmaşık bilişsel süreçlerinden biridir. Çok dilli bireylerde bu süreç, birden fazla dilin aynı anda öğrenilmesi ve kullanılmasını içerdiği için daha yoğun bir bilişsel aktivite gerektirir. Araştırmalar, çok dilli bireylerin dorsolateral prefrontal korteks bölgelerinde daha fazla aktivite gösterdiğini ortaya koymuştur (Abutalebi & Green, 2007). Bu bölge, bilişsel kontrol, dikkat yönetimi ve karar verme gibi işlevlerden sorumludur.

Çok dilli bireylerin beyin yapılarında gözlemlenen bir diğer önemli değişiklik, gri madde yoğunluğundaki artıştır. Mechelli ve arkadaşlarının (2004) yaptığı bir çalışmada, iki veya daha fazla dil konuşan bireylerin dilsel işleme ve bilişsel kontrolle ilgili beyin bölgelerinde daha yüksek gri madde yoğunluğu olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, dil ediniminin beyindeki nöroplastisiteyi yani beyin yapısal veya fizyolojik değişikliklere uğrama yeteneğini artırdığını göstermektedir.

2.2. Çok dilli kişilerde dilsel esneklik

Dilsel esneklik, çok dilli bireylerin bir dilden diğerine geçiş yapma yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu beceri, yalnızca dilsel bilgiyi değil, aynı zamanda bağlamsal ve kültürel bilgiyi de içerir. Çok dilli bireyler, farklı dillerin gramer yapıları, sözcük dağarcıkları ve telaffuzları arasında hızlı bir şekilde geçiş yapabilme kapasitesine sahiptir (Grosjean, 2010). Dilsel esneklik, çok dilli bireylerin iletişimde daha yaratıcı ve uyumlu olmasını sağlar. Örneğin, Almanca konuşan bir birey, "Kindergarten" kelimesini İngilizceye aktarırken, doğrudan "children's garden" gibi kelime çevirisi yapmak yerine, bağlama uygun olarak "preschool" terimini kullanabilir. Bu tür seçimler, bireyin dilsel esnekliğini ve bağlama duyarlılığını yansıtır.

3. Çeviribilinç, tanım ve boyutları: Çeviribilinç nedir?

Çeviribilinç, bireyin çeviri sürecinde kullandığı stratejilerin farkında olmasını ve bu stratejileri bilinçli bir şekilde yönetebilmesini ifade eder. House (2015), çeviribilinç, dilsel ve kültürel unsurların çeviri sırasında nasıl ele alındığını anlamaya yönelik bir kavram olarak tanımlar. Bu bağlamda çeviribilinç, yalnızca dil bilgisi ve kelime dağarcığıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda iki dil arasındaki kültürel ve pragmatik farklılıkları da kapsar.

Çeviribilinç, özellikle çok dilli bireylerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Çünkü çok dilli bireyler, birden fazla dilin yapısal ve anlamsal özelliklerine aşina oldukları için, çeviri yaparken bu bilgileri bilinçli bir şekilde kullanabilirler. Örneğin, bir dildeki metaforik ifadeyi başka bir dile aktarırken, yalnızca kelime çevirisi yapmak yerine, o dilin kültürel bağlamına uygun bir ifade seçmek çeviribilinçin bir göstergesidir (Baker, 2018).

Bu kavram, dil öğrenimi ve çeviri eğitimi bağlamında da önemli bir yere sahiptir. Çeviri eğitimi sırasında öğrencilerin çeviribilinçlerini geliştirmek, onların çeviri sürecine daha stratejik ve eleştirel bir şekilde yaklaşmalarını sağlar. Bu nedenle, çeviribilinç, çeviri becerilerinin geliştirilmesinde temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Gile, 2009).

3.1. Bilinçli ve bilinçsiz çeviri stratejileri

Çeviri sürecinde bireylerin kullandığı stratejiler, bilinçli ve bilinçsiz olmak üzere iki ana kategoriye ayrılabilir. Bilinçli çeviri stratejileri, bireyin çeviri sırasında belirli bir hedef doğrultusunda planlı bir şekilde hareket etmesini ifade eder. Örneğin, bir çevirmen, İngilizce "privacy" kavramını bağlama göre "gizlilik" veya "mahremiyet" şeklinde çevirebilir. Bu bilinçli seçim hem anlam doğruluğunu hem de kültürel uyumu sağlamayı amaçlar. Bir metindeki kültürel unsurları hedef dilde anlamlı bir şekilde aktarabilmek için bireyin belirli bir çeviri yöntemi seçmesi, bilinçli bir stratejidir (Venuti, 1995).

Bilinçsiz çeviri stratejileri ise, bireyin farkında olmadan gerçekleştirdiği çeviri davranışlarını kapsar. Örneğin, anadili Türkçe olan bir kişi, İngilizce "make a decision" ifadesini doğrudan "bir karar yapmak" şeklinde çevirebilir. Bu tarz çeviri hataları, ana dilin etkisiyle oluşur ve bireyin çeviribilinç geliştikçe bu şekildeki müdahalelerin farkına varması sağlanır. Bu tür stratejiler genellikle bireyin dilsel sezgileri ve

önceki dil deneyimleri doğrultusunda ortaya çıkar. Örneğin, bir dildeki belirli bir ifadeyi otomatik olarak diğer dile çevirmek, bilinçsiz bir strateji olarak değerlendirilebilir (Gutt, 2000). Söz konusu stratejiler, çeviri sürecinin doğal bir parçası olmakla birlikte, bazen hedef dilde anlam kaybına yol açabilir.

Bilinçli ve bilinçsiz stratejiler arasındaki denge, çeviri sürecinin başarısını doğrudan etkiler. Örneğin, bireyin bilinçsiz bir şekilde yaptığı çeviri hatalarını fark edip düzeltmesi, çeviribilincin gelişmiş olduğunu gösterir. Bu nedenle, çeviri eğitimi sırasında bireylerin hem bilinçli hem de bilinçsiz stratejileri tanınması ve yönetmesi önemlidir (Pym, 2014).

3.2. Dilsel ve kültürel farkındalığın rolü

Dilsel ve kültürel farkındalık, çeviribilincin temel bileşenlerinden biridir. Dilsel farkındalık, bireyin kaynak ve hedef dillerin yapısal ve anlamsal özelliklerini anlamasını ve bu özellikleri çeviri sürecinde etkin bir şekilde kullanmasını ifade eder. Örneğin, bir dildeki zamir sisteminin diğer bir dildeki karşılığına dikkat etmek, dilsel farkındalığın bir göstergesidir (Bialystok, 2001).

Kültürel farkındalık ise, çeviri sırasında iki dil arasındaki kültürel farklılıkların ve bu farklılıkların iletişim üzerindeki etkilerinin farkında olmayı içerir. Örneğin, bir dildeki mizahi bir ifadeyi başka bir dile çevirirken, hedef kültürde aynı etkiyi yaratacak bir ifade seçmek, kültürel farkındalığın önemini gösterir (Nida, 1964). Kültürel farkındalık, yalnızca dilsel bir beceri değil, aynı zamanda bireyin kültürel bağlamları anlama ve yorumlama yeteneğini de içerir.

Dilsel ve kültürel farkındalık, çeviri sürecinde birbiriyle etkileşim halindedir. Örneğin, bir dildeki deyimini diğer bir dile çevirirken hem dilsel hem de kültürel unsurların dikkate alınması gerekir. Bu nedenle, çeviribilinç, dilsel ve kültürel farkındalığın birleşimi olarak değerlendirilebilir ve bu farkındalıkların çeviri sürecindeki rolü, çeviribilincin başarısını belirleyen temel faktörlerden biridir (House, 2015).

4. Çok dilli kişilerde çeviribilincin gelişimi

Çok dilli bireylerde çeviribilinç, farklı dillerin etkileşiminden doğan bir süreçtir. Bu bireyler, birden fazla dilin yapısal ve kültürel özelliklerine maruz kaldıkları için çeviri sırasında daha geniş bir dilsel ve kültürel repertuvara sahiptirler (Pavlenko, 2014). Çeviribilinç, bu repertuvarın etkin bir şekilde kullanılmasını sağlar ve bireylerin dilsel ve kültürel farkındalıklarını artırır.

Çok dillilik, çeviribilincin gelişimi için uygun bir zemin hazırlar. Birden fazla dile maruz kalan bireyler, bu diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha hızlı fark edebilir ve bu farkındalığı çeviri sürecine yansıtabilirler. Örneğin, İngilizce ve İspanyolca bilen bir birey, iki dildeki zaman kiplerinin kullanımındaki farklılıkları çeviribilincin bir parçası olarak değerlendirebilir.

Bu süreçte bireylerin dil öğrenim deneyimleri de önemli bir rol oynar. Özellikle erken yaşta birden fazla dile maruz kalan bireyler, çeviribilinci daha doğal bir şekilde geliştirme eğilimindedir. Bununla birlikte, yetişkinlikte dil öğrenen bireyler de çeviri eğitimi ve pratik yoluyla çeviribilinçlerini geliştirebilirler. Bu, çeviribilincin yalnızca doğal bir süreç değil, aynı zamanda öğrenme ve deneyim yoluyla geliştirilebilen bir yetenek olduğunu göstermektedir (Bialystok, 2001).

4.1. Köken dilleri ve yeni edinilen dillerin etkileşimi

Çok dilli bireylerde çeviribilinç, köken dilleri ve sonradan öğrenilen diller arasındaki etkileşimle şekillenir. Köken dili, bireyin dilsel ve kültürel kimliğinin temelini oluştururken, yeni edinilen diller bu kimliği genişletir ve zenginleştirir (Grosjean, 1989). Bu etkileşim, bireyin çeviri sürecinde hangi dil unsurlarını bilinçli olarak kullandığını ve hangi unsurları bilinçsizce aktardığını belirler.

Köken dili, genellikle bireyin dilsel sezgilerinin kaynağıdır. Örneğin, Türkçe kökenli bir birey, İngilizce bir metni çevirirken Türkçe'nin sözdizimsel yapısını referans alabilir. Ancak bu durum, bazen "ana dil müdahalesi" olarak adlandırılan çeviri hatalarına da yol açabilir. Bu nedenle, çeviribilinç, bireyin bu tür müdahalelerin farkında olmasını ve bunları yönetmesini sağlar.

Yeni edinilen diller, çeviribilinci farklı bir açıdan etkiler. Birey, yeni bir dil öğrenirken o dilin yapısal ve kültürel özelliklerini anlamaya çalışır. Bu süreçte, köken dili ile yeni dil arasındaki benzerlikler ve farklılıklar bireyin çeviri stratejilerini şekillendirir. Örneğin, bir birey, Fransızcadaki nazik ifadeleri Türkçeye çevirirken, Türk kültüründeki karşılıklarını bulmaya çalışabilir (Pavlenko, 2014).

Köken dili ve yeni edinilen diller arasındaki bu etkileşim, çeviri sürecinde bir denge gerektirir. Çok dilli bireyler, bu diller arasında geçiş yaparken, her iki dilin de dilsel ve kültürel kodlarına saygı göstermelidir. Bu denge, çeviribilincin en önemli unsurlarından biridir. Çeviribilinç, bireyin bu diller arasındaki farkındalığını artırır ve çeviri sürecindeki hataları en aza indirir. Sonuç olarak, köken dili ve yeni edinilen diller arasındaki etkileşim, çeviribilincin hem bir kaynağı hem de bir sınavıdır. Bu etkileşim, bireyin dilsel ve kültürel farkındalığını artırarak çeviri sürecini daha bilinçli bir şekilde yönetmesine olanak tanır (Bialystok, 2001).

4.2. Kültürel kod değiştirme ve çeviri

Kültürel kod değiştirme, çok dilli bireylerin çeviri sürecinde farklı kültürel bağlamlara uyum sağlamasını ifade eder. Bu süreç, bireylerin iki dilin kültürel değerlerini ve normlarını anlamalarını ve bu anlayışı çeviriye yansıtma gerektirir. Örneğin, Japoncadaki "itadakimasu" ifadesi doğrudan çevrildiğinde "alıyorum" anlamına gelse de çevirmen bu ifadeyi hedef kültürdeki yemek öncesi nezaket ifadeleriyle uyumlu hale getirerek "afiyet olsun" şeklinde aktarabilir. Bu yaklaşım, çeviride kültürel kod değiştirmenin önemini ortaya koyar.

Bu süreç, özellikle kültürel farklılıkların belirgin olduğu diller arasında daha karmaşık hale gelir çünkü çok dilli olmak demek aynı zamanda çok kültürlü olmak anlamına gelebilir. Örneğin, Batı dillerindeki bireysellik vurgusu ile Doğu dillerindeki topluluk odaklılık arasındaki fark, çeviri sürecinde dikkatli bir denge gerektirir. Çeviribilinç, bireyin böylesi kültürel farklılıkların farkında olmasını ve bu farkındalığı çeviri stratejilerine yansıtmasını sağlar. Kültürel kod değiştirmenin yani çeviriyi erek kültüre göre uyarılmanın zorluğuyla ilgili birkaç örnek verilebilir. Örneğin, Türkçede "abla" veya "ağabey" gibi ifadeler, yakınlık ve saygı göstermek için kullanılır. İngilizcede bu ifadelerin doğrudan karşılığı olmadığından, "sister" veya "brother" gibi kelimeler anlamı tam yansıtmayabilir. Çevirmen, bağlama göre bu ifadeleri açıklayıcı bir şekilde çevirebilir. Bir diğer örneği de deyimler üzerinden verebiliriz. Türkçedeki "Taş attı da kolu mu yoruldu?" deyimini, birinin kolay bir iş yaparken şikâyet etmesini eleştirir. İngilizcede buna denk bir deyim olmadığı için, çevirmen bu ifadeyi "It wasn't hard work, was it?" gibi bir açıklama ile çevirebilir.

Sonuç olarak, kültürel kod değiştirme, çeviribilincin hem bir sonucu hem de bir gerekliliğidir. Bu süreç, bireyin dilsel ve kültürel farkındalığını artırarak, çevirinin hedef dilde anlamlı ve etkili bir şekilde yapılmasını sağlar. Kültürel kod değiştirme, çeviribilinç gelişiminde merkezi bir rol oynar ve bireylerin çeviri sürecindeki bilinçli kararlarını destekler (Grosjean, 1989).

5. Dilsel durumlar ve çeviribilinç

Çeviribilinç, çok dilli bireylerin dilsel durumlara göre stratejik olarak çeviri yapma becerilerini kapsayan bir kavramdır. Dilsel durumlar, bireyin iletişim bağlamında dil kullanımıyla ilişkili koşulları ifade eder. Bu bağlamlar, günlük konuşma, akademik veya profesyonel ortamlar gibi farklı sosyal ve kültürel çerçeveleri içerir. Her bir dilsel durum, bireyin çeviri stratejilerini ve farkındalık düzeyini farklı şekillerde etkiler. Çeviribilinç, bireyin bu durumlara uygun çeviri yöntemlerini seçmesini ve uygulamasını sağlayarak etkili iletişimi mümkün kılar.

Dilsel durumlar, çeviribilinç açısından yalnızca dilsel değil, aynı zamanda pragmatik ve sosyokültürel unsurları da içerir. Örneğin, bireylerin günlük konuşma sırasında esnek ve hızlı çeviri stratejileri benimsemesi gerekebilirken, akademik bağlamlarda daha yapılandırılmış ve doğruluk odaklı yaklaşımlar ön plandadır (Baker, 2011). Bu durum, bireylerin çeviri süreçlerinde farklı bağlamlara göre değişen beceriler geliştirmesini gerektirir.

5.1. Günlük konuşma durumlarında çeviri

Günlük konuşma durumları, genellikle spontane ve hızlı yanıt gerektiren bağlamlardır. Çok dilli bireyler, böyle durumlarda iki veya daha fazla dil arasında sürekli geçiş yaparak iletişim kurarlar. Bu süreçte, çeviribilinç bireyin bağlamı ve karşı tarafın dil yeterliliğini göz önünde bulundurmasını sağlar. Örneğin, bir sohbet sırasında eksik bir kelimeyi başka bir dilden ödünç alarak ifade etmek veya kültürel bir kavramı açıklamak yaygın stratejilerdendir. Bu tarz stratejiler, bireylerin dilsel esnekliklerini ve pragmatik becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunur.

Günlük konuşma bağlamlarında çeviri, genellikle dilsel doğruluktan ziyade anlamın aktarılmasına odaklanır. Örneğin, bir kişi bir restoranda yemek siparişi verirken doğru terimleri kullanmak yerine, karşı tarafın anlamasını sağlayacak kadar bilgi vermeyi tercih edebilir. Bu durum, bireylerin çeviri sürecinde pragmatik farkındalığa öncelik verdiğini gösterir (Grosjean, 2010).

Bu bağlamda, kod değiştirme de önemli bir rol oynar. Kod değiştirme, bireylerin aynı konuşma sırasında bir dilden diğerine geçiş yapmasıdır. Bu strateji, özellikle çift dillilerin günlük konuşmalarında sıkça görülür. Kod değiştirme, bireylerin hem dilsel hem de kültürel farkındalıklarını sergilediği bir araçtır. Örneğin, bir Türk-Amerikalı birey, Türkçe bir konuşma sırasında İngilizce bir terim kullanabilir ve ardından bu terimi açıklayarak bağlamı netleştirebilir.

Son olarak, günlük konuşma bağlamlarında çeviribilinç, bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmesine de katkıda bulunur. İletişim sırasında dilsel bariyerlerin aşılması, bireylerin daha etkili bir şekilde bağ kurmasını sağlar. Bu durum, bireylerin çeviri sürecinde yalnızca dilsel değil, aynı zamanda sosyal becerilerini de geliştirdiğini ortaya koyar.

5.2. Akademik ve profesyonel bağlamlarda çeviri

Akademik ve profesyonel bağlamlar, genellikle daha yapılandırılmış ve disiplinler arası bilgi aktarımı gerektiren ortamlardır. Böyle bağlamlarda çeviribilinç, bireylerin dilsel doğruluğu ve terminolojik tutarlılığı sağlama becerilerini içerir. Akademik bir makalenin çevirisi, yalnızca kelime düzeyinde bir dönüşüm değil, aynı zamanda disiplinin normlarına ve terminolojisine uygun bir yeniden yapılandırma sürecidir (Venuti, 1995).

Profesyonel bağlamlarda, özellikle iş toplantıları veya resmi yazışmalar sırasında, bireylerin çeviri stratejileri daha düzenli ve planlıdır. Örneğin, bir iş toplantısında konuşmacının mesajını doğru bir şekilde aktarmak için bireylerin hem kaynak dilin hem de hedef dilin kültürel normlarını göz önünde bulundurması gerekir. Bu süreç, çeviribilincin kültürel boyutunu da içerir.

Akademik bağlamlarda, bireylerin çeviri sürecinde eleştirel düşünme becerilerini kullanması önemlidir. Örneğin, bir akademik makalenin özetini başka bir dile çevirirken, yalnızca kelimeleri çevirmek yerine, yazarın ana argümanını ve bağlamını doğru bir şekilde aktarmak gerekir. Bu durum, bireylerin çeviribilinç düzeylerini geliştiren analitik beceriler gerektirir (House, 2015).

Son olarak, profesyonel bağlamlarda çeviri, genellikle takım çalışması ve iş birliği gerektirir. Bir projede birden fazla dil konuşan bireylerin yer alması, çeviri sürecinin daha karmaşık hale gelmesine neden olabilir. Bu durumda, bireylerin çeviribilinç düzeyleri, ekip içi iletişimi ve iş süreçlerini optimize etmek için kritik bir rol oynar.

6. Gelecekteki araştırma alanları

Çeviribilinç, dilbilim, eğitim ve teknoloji gibi farklı disiplinlerle kesişen çok yönlü bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde çok dillilik ve küreselleşmenin etkisiyle çeviri süreçleri giderek daha karmaşık hale gelmekte, bu da çeviribilinç ile ilgili yeni araştırma alanlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle, çeviri teknolojilerinin hızlı gelişimi, bu teknolojilerin çok dilli bireylerin çeviri süreçlerini nasıl etkilediğini inceleme ihtiyacını doğurmaktadır (Pym, 2011).

Ayrıca, çok dilli eğitimde çeviribilincin rolü, pedagojik yaklaşımlar ve dil öğretim yöntemleri bağlamında önemli bir inceleme alanıdır. Dil öğreniminde çeviri, öğrencilerin hem dilsel hem de kültürel

farkındalıklarını artırmada etkili bir araç olarak kullanılabilir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalar, çeviribilincin dil öğretiminde daha etkili bir şekilde nasıl entegre edilebileceğine odaklanabilir.

Bir diğer potansiyel araştırma alanı, çeviribilincin kültürlerarası iletişimdeki rolüdür. Özellikle iş dünyası ve diplomasi gibi uluslararası bağlamlarda çeviribilinç, bireylerin kültürel farkındalıklarını artırarak daha etkili iletişim kurmalarını sağlar. Bu bağlamda, çeviribilincin farklı kültürel bağlamlarda nasıl geliştiği ve uygulandığına dair çalışmalar hem teorik hem de pratik açıdan değerli katkılar sunabilir.

6.1. Çok dillilik ve çeviri teknolojileri

Çeviri teknolojileri, çok dilli bireylerin iletişim süreçlerini kolaylaştırmada önemli bir araç haline gelmiştir. Özellikle makine çevirisi ve bilgisayar destekli çeviri araçları, bireylerin dil bariyerlerini aşmasını sağlamaktadır. Örneğin, Google Translate veya DeepL gibi platformlar, kullanıcıların anlık çeviri ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmıştır. Ancak bu araçların etkinliği, kullanıcıların çeviribilinç düzeyine bağlıdır. Çeviribilinç, bireylerin teknolojinin sunduğu çevirilerin doğruluğunu değerlendirme ve gerektiğinde düzeltme becerilerini içerir (Bowker & Ciro, 2019).

Çeviri teknolojilerinin bir diğer önemli yönü, çok dilli bireylerin profesyonel yaşamlarında daha etkili olmalarını sağlamasıdır. Örneğin, hukuk veya tıp gibi alanlarda, terminolojik doğruluk kritik öneme sahiptir. Bilgisayar destekli çeviri araçları, bu tür bağlamlarda terminoloji yönetimini kolaylaştırarak çeviri süreçlerini optimize eder. Bununla birlikte, bu araçların etkili bir şekilde kullanılması, kullanıcıların dilsel ve kültürel farkındalıklarını gerektirir.

Makine çevirisi, özellikle çok dilli eğitimde yeni fırsatlar sunmaktadır. Öğrenciler, bir metni farklı dillerde okuyarak dilsel farkındalıklarını geliştirebilir. Örneğin, bir öğrenci, bir romanın hem orijinal dildeki versiyonunu hem de makine çevirisini karşılaştırarak dilin yapısal farklılıklarını analiz edebilir. Bu süreç, çeviribilinç gelişimini destekler.

Son olarak, çeviri teknolojilerinin gelecekteki gelişimi, yapay zekâ ve doğal dil işleme alanlarındaki ilerlemelere bağlıdır. Örneğin, yapay zekâ destekli çeviri araçlarının kültürel bağlamı daha iyi anlayarak daha doğal çeviriler üretebilmesi, çeviri süreçlerini dönüştürebilir. Ancak söz konusu teknolojilerin etkili bir şekilde kullanılabilmesi, kullanıcıların eleştirel düşünme ve çeviri stratejileri geliştirme becerilerini gerektirir.

6.2. Çok dilli eğitimde çeviribilincin rolü

Çok dilli eğitim, bireylerin birden fazla dilde etkili iletişim kurmasını sağlamayı amaçlayan bir pedagojik yaklaşımdır. Bu bağlamda çeviribilinç, öğrencilerin dil öğrenme süreçlerinde önemli bir rol oynar. Örneğin, öğrencilerin bir metni bir dilden diğerine çevirerek dilsel yapıların farklılıklarını öğrenmesi, dilsel farkındalıklarını artırır (Cook, 2001). Bu tarz uygulamalar, öğrencilerin hem hedef dili hem de ana dillerini daha iyi anlamalarını sağlar.

Çeviribilinç, çok dilli eğitimde kültürel farkındalık geliştirme açısından da kritik bir öneme sahiptir. Öğrenciler, farklı dillerdeki metinleri karşılaştırarak kültürel normları ve değerleri öğrenebilir. Örneğin, bir öğrenci, Türkçe bir metni İngilizceye çevirirken, her iki dilin kültürel bağlamlarını dikkate alarak çeviri yapmayı öğrenir. Bu süreç, öğrencilerin kültürlerarası iletişim becerilerini geliştirir.

Çok dilli eğitimde çeviribilincin bir diğer katkısı, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesidir. Öğrenciler, bir çeviri sırasında hangi kelimelerin veya ifadelerin en uygun olduğunu belirlemek için dilin bağlamını ve anlamını analiz eder. Yapılan analizler öğrencilerin dilsel becerilerinin yanı sıra problem çözme yeteneklerini de geliştirir.

Son olarak, çeviribilinç, çok dilli bireylerin profesyonel yaşamlarında da avantaj sağlar. Örneğin, bir öğrenci, eğitim sürecinde çeviri yapmayı öğrenerek, gelecekte uluslararası bir iş ortamında daha etkili iletişim kurabilir. Bu nedenle, çeviribilincin çok dilli eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi hem akademik hem de profesyonel bağlamlarda bireylerin başarısını artırabilir.

7. Sonuç

Bu çalışma, çok dilli bireylerde çeviribilinç kavramını kavramsal, bilişsel ve kültürel düzlemlerde ele alarak, dilsel farkındalık ve strateji kullanımının bu bilinç düzeyine olan etkilerini tartışmayı amaçlamıştır. Literatür temelli analizlerde, bireylerin farklı diller arasındaki geçişlerinde uyguladıkları stratejilerin, sadece dilsel yeterlilikle değil aynı zamanda kültürel kodları tanıma, bilişsel esneklik ve bağlama duyarlılık gibi unsurlarla da yakından ilişkili olduğu görülmüştür.

Yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki, çeviribilinç yalnızca bir aktarım becerisi değil, aynı zamanda bir farkındalık halidir. Bu farkındalık; kaynak ve hedef diller arasındaki yapısal farkların ayırt edilmesi, kültürel değerlerin göz önünde bulundurulması ve iletişimsel bağlamın dikkate alınması gibi çok katmanlı bir süreci içermektedir. Dolayısıyla, çeviribilinç; dil bilgisi, pragmatik yeterlilik ve kültürel duyarlılığın etkileşimsel bir çıktısı olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada tartışılan örnek stratejiler ve kuramsal yaklaşımlar, özellikle çeviri eğitimi ve çok dilli iletişim ortamlarında önemli uygulama alanlarına sahiptir. Eğitim bağlamında, çeviribilinç düzeyini artırmaya yönelik farkındalık temelli etkinlikler ve karşılaştırmalı analizler hem anadili hem de yabancı dil yetkinliğini derinleştirebilir. Profesyonel çeviri alanında ise, çevirmenlerin bilinçli strateji kullanımıyla hedef metin kalitesini artırmaları mümkündür. Ayrıca yapay zekâ destekli çeviri araçlarının geliştirilmesinde bu bilinç türlerinin modellenmesi, daha anlamlı ve bağlama uygun çeviri üretimi açısından fayda sağlayabilir.

Bununla birlikte, çeviribilinç düzeyinin ölçülmesine yönelik araçların geliştirilmesi, bu alanın ilerleyişi için önemlidir. Öz değerlendirme anketleri, protokol analizleri ya da göz izleme teknikleri gibi yöntemlerle bireylerin çeviri sürecinde hangi bilişsel ve stratejik tercihleri yaptığı daha somut biçimde incelenebilir. Aynı şekilde, çeviri eğitimi müfredatlarına çeviribilince odaklanan modüllerin eklenmesi, çeviri pedagojisinin dönüşümüne katkı sunabilir.

Sonuç olarak, bu kuramsal inceleme, çeviribilinç kavramının çok dilli bireylerin zihinsel süreçleriyle nasıl etkileşime girdiğine dair yeni açılımlar sunmakta; çeviri çalışmaları, dil eğitimi ve kültürlerarası iletişim alanları için kavramsal bir temel önermektedir. Gelecek çalışmalarda, bu kuramsal çerçevenin deneysel verilerle desteklenerek test edilmesi, kavramın ölçülebilirliğini artıracak ve alan yazına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abutalebi, J., & Green, D. (2007). Bilingual language production: The neurocognition of language representation and control. *Journal of Neurolinguistics*, 20(3), 242–275.
- Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
- Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.
- Bialystok, E. (2009). Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism Language and Cognition*, 12(1), 3–11.
- Bowker, L., & Croft, J. B. (2019). *Machine translation and global research: Towards improved machine translation literacy in the scholarly community*. Emerald Publishing.
- Cook, V. (2008). *Second language learning and language teaching* (4th ed.). Routledge.
- Craik, F. I., Bialystok, E., & Freedman, M. (2010). Delaying the onset of Alzheimer disease. *Neurology*, 75(19), 1726–1729.
- Gile, D. (2009). *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. In Benjamins translation library.
- Grosjean, F. (1989). Neurolinguistic, psycholinguistic, and sociolinguistic aspects of bilingualism. *Annual Review of Applied Linguistics*.
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Harvard University Press.
- Gutt, E. (2014). *Translation and relevance: Cognition and context*. Routledge.
- House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. Routledge.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (15. basım). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir araştırma deseninin özellikleri ve eğitim bilimlerinde kullanımı. *Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 170–189.
- Mechelli, A., Crinion, J. T., Noppeney, U., O’Doherty, J., Ashburner, J., Frackowiak, R. S., & Price, C. J. (2004). Neurolinguistics: Structural plasticity in the bilingual brain. *Nature*, 431(7010), 757.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill Archive.
- Pavlenko, A. (2014). *The bilingual mind: And what it tells us about language and thought*. Cambridge University Press.
- Pym, A. (2014). *Exploring translation theories*. Routledge.
- Sandelowski, M. (2004). Using qualitative research. *Qualitative Health Research*, 14(10), 1366-1386. <https://doi.org/10.1177/1049732304269672>
- Venuti, L. (1995). *The translator’s invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Notları: Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Çeviribilim” yüksek lisans programı kapsamında, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Zengin danışmanlığında hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yazarların Katkıları: Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi ve literatür incelemesi Muhammed Talha Güleç tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri toplama ve analiz süreci ile yöntem kısmının yazımı Eyüp Zengin tarafından yürütülmüştür. Muhammed Talha Güleç makalenin ilk taslağını kaleme almış, Eyüp Zengin içerik düzenlemeleri ve nihai redaksiyonu yapmıştır. Her iki yazar da araştırmanın tasarımına eşit katkı sağlamış, makalenin nihai halini birlikte gözden geçirmiş ve onaylamıştır.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.